

In memoriam

Dimitrije Sergejev

(Zagreb, 1930. – Zagreb, 2020.)

Problem je otuđenja pedesetih godina dvadesetog stoljeća bio jedan od ključnih prijepora u filozofskom raspravljanju o biti marksizma, u rasponu od dogmatskog marksizma do marksizma u kojem se otkriva mogućnost njegove kreativnosti. Tako je na simpoziju filozofskih društava Jugoslavije u studenome 1960. godine na Bledu, vrijednost marksizma koji se temelji na autonomiji čovjeka, odnosno na produkciji svijeta, kao posljedku samosvjesnog i savjesnog djelovanja, prevagnula, naspram »funkcionalnosti« čovjeka u reprodukciji onoga što jest. Iste je godine zagrebački časopis Naše teme priredio tematski blok o otuđenju, u kojem je došla do izražaja progresivnija struja u području marksizma. Čini se da je danas tragikomično raspravljati o »zastarjelosti« koja tobože ne zavređuje ni minimum pažnje. Međutim, budući da je marksizam *in extenso* posljednjih nekoliko desetljeća bačen u zapećak, ili je pak izvrnut dijaboličnim »interpretacijama«, onda je prijeko potrebno vratiti se na motive njegova rehabilitiranja u djelovanju prominentnih predvodnika, a među kojima je zasigurno i Dimitrije Sergejev.

Dimitrije Sergejev rođen je 8. studenoga 1930. godine u Zagrebu, u kojem je završio osnovnu školu i gimnaziju. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je filozofiju 1955. godine. U drugoj polovici pedesetih godina dvadesetog stoljeća bio je u pedagoškoj službi, kao predavač i ravnatelj, u Skradu i Brodu Moravicama. Godine 1961. postao je asistent na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu za područje filozofije i društvenih znanosti. U Hrvatskoj je to bilo vrijeme emancipiranja sociologije kao znanosti, među ostalim, i vrijeme osnivanja Odsjeka za sociologiju i Hrvatskog sociološkog društva. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu doktorirao je 23. lipnja 1969. godine s disertacijom *Teorija otuđenja kroz tradiciju i suvremenu misao*, pod mentorstvom Rudija Supeka. Godine 1970. izabran je za docenta, a 1978. godine za izvanrednoga profesora. Promoviran je u status redovitoga profesora 1983. godine. Bio je sudionik filozofskih rasprava u Korčulanskoj ljetnoj školi, Interuniverzitetkom centru za poslijediplomske studije u Dubrovniku te mnogih simpozija u tuzemstvu i inozemstvu.

Sergejevljeva temeljna knjiga jest *Otuđeni čovjek. Teorija alijenacije u tradiciji i suvremenoj misli* (1974.). Rezultat njegove suradnje s beogradskim sociolozima jest knjiga *Za novi univerzitet* (1977.). Uredio je zbornik *Hrvatska i Europa. Korijeni integracije* (2007.). Člankom »Smisao države i njena uloga u industrijskom i ekološkom razvoju«, koji je objavljen 1990. godine u

Reviji za sociologiju, Sergejev započinje svoju epohu intenzivnog bavljenja sociološkim aspektima ekologije, zastupajući stajalište da bi ta problematika trebala dobiti značajnije mjesto u odgoju i obrazovanju. Uz spomenutu publikaciju, valja istaknuti da je Sergejev surađivao u mnogim časopisima – od *Naših tema* i *Praxisa do Sociologije i prostora* (odnosno *Sociologije sela*), objavljivao svoje članke u prigodnim zbornicima, među kojima je i zbornik *Znanost i društvene promjene* (2000.). Vrijeme je da njegove studije budu sakupljene u cjelinu. Otišao je u mirovinu 1990. godine. Bio je član Hrvatskog sociološkog društva.

Profesor Dimitrije Sergejev preminuo je 25. studenoga 2020. godine u Zagrebu.

Povijesni uvod u sociologiju i socijalna antropologija bile su glavne teme Sergejevljevih kolegija. U njima se zahtijevao odgovor na pitanje o konstituiranju sociologije kao posebne znanosti u odnosu na filozofsku putanju njezina nastanka, što upućuje na neophodnost filozofije u postavljanju svrhe i otkrivanju smisla znanstvenog (sociološkog) istraživanja i tumačenja.

Uz zacrtaivanje presjeka na kojem se prožimaju filozofija i sociologija te uz eksplikaciju specifičnosti sociologije, iznošenje na vidjelo – u socijalnoj antropologiji – sveukupnih osobitosti čovjeka, kao subjekta i kao objekta, u međuljudskoj interakciji, jest filozofska i znanstvena, odnosno sociološka preokupacija profesora Dimitrija Sergejeva.

Zbog implicitnog naslućivanja u putanji od civilizacije i kulture starih istočnih naroda do grčko-rimske antike i srednjeg vijeka, otuđenje je historijski univerzalno. Međutim, ono je kao osobiti filozofski problem postavljeno u utemeljivanju modernoga svijeta potvrđivanjem čovjeka kao subjekta. Premda je bilo značajnijih pojedinaca koji su ukazali na podrijetlo problema otuđenja, nego što su u starije doba bili Platon i Aristotel, Sergejev, ipak, posebno inzistira na plejadi novovjekovnih filozofa kao što su: More, Hobbes, Spinoza, Rousseau, Diderot, Saint-Simon, Fourier, Owen te nesumnjivo Hegel i Marx. Ideja društvenog ugovora načelna je tendencija njihova mišljenja. Riječ je o otkrivanju otuđenja i mogućnosti njegova nadilaženja u uspostavljanju građanskoga društva i države naspram urođena impulsa za moć. Europska racionalistička tradicija vidi mogućnost nadilaženja otuđenja u prodiranju do iskona prirodnog bivstvovanja u kojem je sloboda njegova supstancija na kojoj bi se trebalo temeljiti komuniciranje među ljudima. U vezi s problemom otuđenja iznimno je aktualno ondašnje tematiziranje povratka iskonskom kršćanstvu, u skladu s prirodnim pravom (*ius naturale*), suzbijanja destrukcije prirode, značajnog u ekologiji, prava žena (rodne ravnopravnosti) i mnogo čega drugoga. Kantov je postulat praktičkoga uma paradigmatičan u razumijevanju otuđenja, u području onoga što jest, te razotuđenja, u dimenziji onoga što bi trebalo biti.

Nadalje, Sergejev u knjizi *Otuđeni čovjek* raspravlja o otuđenju eksplicirajući Hegelovo i Marxovo mišljenje. U Hegela je problem otuđenja na pomolu u specificiranju čovjekovih mogućnosti, u proizvođenju predmeta. Pojavljuje se otuđenje u rasponu između subjekta i objekta, općega i posebnoga, svijesti i predmeta. Budući da je predmet motiv čovjekova samoogledavanja, uključivo i nadilaženja, u misaonoj sintezi subjektivnog i objektivnog, spoznaje i samospoznaje, svijesti i samosvijesti, u umu, tj. u mogućnosti izražaja slobode, riječ je pritom također o razotuđenju, kao čovjekovu pravu i dužnosti.

U istom procesu pokazuje se Marxovo objelodanjivanje potrebe za raspravom o problemu otuđenja i značenja Hegelova mišljenja u tom nastojanju. Razlog

je otuđenja u podjeli rada i raspolaganju njegovom vrijednošću. U tome se uspostavljaju klasni odnosi između subjekta eksploatacije i njezina objekta. Klasni odnosi ne moraju biti očiti samo u uskim proizvodnim skupinama jer, s obzirom na to da se oni protežu cjelinom svijeta, postaju općeniti pa mogu biti motiv raspravljanja. Primjerice, o sučeljavanju pojedinih blokova zemalja, onih na svjetskom ekonomsko-političkom centru i onih na svjetskoj margini. Preuveličavanjem moći tržišta u savladavanju gospodarskih teškoća, ali, zabačivanjem dosega fetiškog karaktera robe, kao njegovog bitnog određenja, zatamljuju se činitelji otuđenja pa se pritom potvrđuje ono što jest. Naime, da se čovjek, odnosno proizvođač svodi na objekt i funkciju moći gubeći istodobno ulogu subjekta. Mogućnost izlaženja iz začaranoga kruga proturječnog odnosa proizvodnih snaga čovjeka, kao individuum, i proizvodnih odnosa u klasnom društvenom sklopu, Marx razrađuje u kritici političke ekonomije, tj. u njezinu pokretačkom duhu, u samosvijesti čovjekove opstojnosti (u otkrivanju otuđenja i neophodnosti razotuđenja).

Weberovo isticanje funkcije birokracije u racionalnom organiziranju društva, kao pozitivnost njezina formalizma, ali koji pokazuje i svoju negativnost u odnosu spram ljudske zbilje, osobito je značajno Sergejevu u razmatranju otuđenja. Jednako su tako značajni Deweyjev individualizam i pragmatizam te Simmelovo inzistiranje, blisko Marxovu, na tome kako je čovjek os društva. S obzirom na tu tvrdnju, Simmel razmišlja o prijeporu čovjekovih stvaralačkih mogućnosti i ograničenja prisutnih u društvenim institucijama. U nizu mislitelja na utoku u dvadeseto stoljeće, relevantnih za problem otuđenja, bez sumnje je i Freud. Što se tiče njegova značaja za potonji problem i povezivanja s Marxom – u frojdomarksizmu, riječ je o korelaciji biopsihologije čovjeka, kao pojedinca, i njegove društveno-povijesne okoline. Pritom se u spoju prirodnih dispozicija i kulturnog nasljeđa uspostavlja Ja (ego), u odgoju, dok se u Onome (id) iskazuje imanentnost potiskivanja instinkta i njihova sublimiranja u oblicima djelovanja. U Nad-ja (super-ego), izvjesnost je otuđenja u prisutnosti heteronomne autoritativnosti.

Tim svjedočenjem o rasprostranjenosti zanimanja za problem otuđenja i mnogovrsnosti njegovih interpretiranja u isticanju dosega misli veličajnih filozofa i mnogih recentnih teoretičara, Sergejev se posebno obazire na manifestiranje Freudova učenja u sociološkom kontekstu. To dolazi do izražaja u pomicanju težišta s biopsihološke na socijalnu točku, u postignućima Adlera, Marcusea, Horneyjeve, Sullivana te naročito Fromma koji je smatrao da se otuđenje pojavljuje kao refleksija društvenoga u svijesti o rascjepu između moguće vlastite autentičnosti i represivnosti autoriteta (društvene strukture u čijoj je funkciji čovjek). Fromm je govorio o očitovanju otuđenja u cjelini ekonomskog procesa (od proizvodnje do potrošnje) koje se pritom logično očituje u odnosu prema drugome te u odnosu prema samome sebi. Naime, za Fromma je otuđenje značajka neproaktivnog života, dakle, nužno je okrenuti se onome što je produktivno, u ekspliciranju po slobodnoj volji onoga u čemu se čovjek može iskazati kao subjekt civilizacije s onu stranu represivnosti. U tom je pravcu usmjereno razlikovanje rada (područja nužnosti) i igre (područja slobode), po čijoj su spontanosti mogući inovativnost i solidarnost. Frommovo protivljenje kvantifikaciji, kao svodenju čovjeka na broj i zabašurivanju njegovih životnih posebnosti, priziva ono što se u Durkheimu pokazuje kao anomija (depersonalizacija) i ujedno upozorava na iskušenja u sociološkom istraživanju. Durkheim upućuje na mogući zaključak kako je upravna razmjernost broja

samoubojstava jedan od plauzibilnih indikatora tog obezličanja jer što je jača difuznost i konfliktnost u društvu, to je više tih tragičnih slučajeva.

Isticanjem onoga do čega su došli Clark, Nettler, Mayo, Obradović, Parfit, Pearlin i drugi psiholozi i sociolozi, ističe Sergejev da problem otuđenja, u vidu anomalije, može biti i treba biti poticaj i predmet znanstvenog istraživanja stanja i zbivanja u društvu. Zbog toga sociometrija nije, odnosno ne mora biti svrha samoj sebi jer je ona nužna kao metoda u dolaženju do podataka važnih u razrješavanju hipoteza i argumentiranju sudova. Sergejev u Millsovim i Mertonovim istraživanjima i tumačenjima strukture američkog društva dopijeva do sinteze teorijskog i metodološkog. U istraživanjima izvedeno je to da anomalija, unatoč proklamaciji kako je novac mjera društvenoga situiranja, nije najizraženija u »donjoj« klasi, nego u »srednjoj«, zbog nesigurnosti u kompeticiji i nerijetke prikraćenosti u svojim očekivanjima.

Naposljetku, može se zaključiti kako iz Sergejevljeva naučavanja proizlazi to da su otuđenje i razotuđenje konstitutivni elementi čovjekova opstanka. Njihovo je mjesto između svijesti i samosvijesti jer se tu pokreće njihovo sintetiziranje u umu koji je temelj kritičkog preispitivanja čovjekovih mogućnosti te načina i oblika njihova ozbiljenja. Nijekanje važnosti problema otuđenja utire put degradiranju čovjeka s mogućnosti odlučivanja o samome sebi po slobodnoj volji, jamačno, u odgovornosti za vlastiti čin i učinak, na pukog izvršitelja zahtjeva postojećeg svijeta na njegovu »kraju povijesti« (Fukuyama). Sukladnim tretiranjem čovjeka kao stvari (u postvarenju) i svođenjem društva na masu (u pomasovljenju) izostaje mogućnost zajednice autonomnih pojedinaca. Nasuprot tome, čovjek je u pravom smislu čovjek kao povijesno biće, odnosno subjekt pojedinačne i društvene egzistencije. Pitanje o ljudskoj prirodi i humanističkom uspostavljanju društvenih odnosa bit je filozofije i sociologije Dimitrija Sergejeva.

Vinko Grgurev